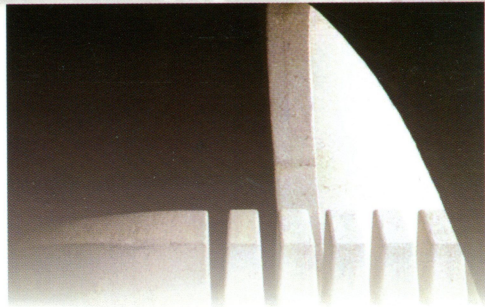
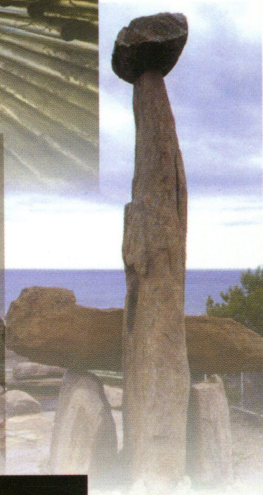
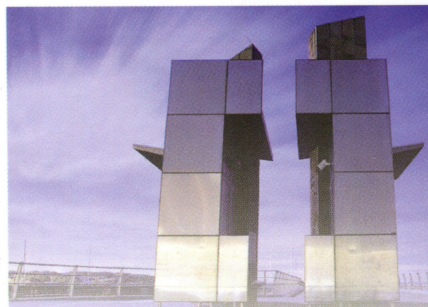
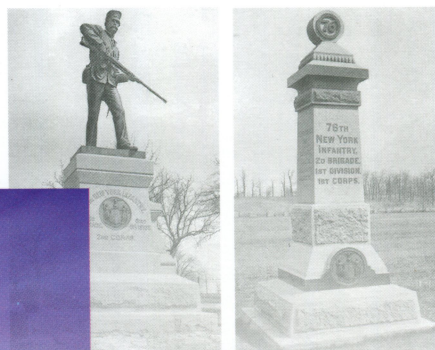

СПОМЕН МЕСТА

ИСТОРИЈА-СЕЋАЊА

зборник

26

ISBN 978-86-7587-053-1

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 26

Commemorative Places – History – Remembrances

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor:
Aleksandra Pavićević

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Bojan Žikić, Olga Manojlović Pintar, Eleftherios Alexakis, Gabriela Kilianova,
Ingrid Slavec-Gradišnik, Peter Slavkovsky, Sofija Miloradović, Mladena Prelić,
Jelena Čvorović, Lada Stevanović, Ljiljana Gavrilović, Aleksandra Pavićević

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Gojko Subotić, at 5th
meeting of the Department of Social Sciences SASA, June 30th 2009.

BELGRADE 2009

ISBN 978-86-7587-053-1

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 26

Спомен места – историја – сећања

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Александра Павићевић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хејден, Марина Мартинова,
Бојан Жикић, Олга Манојловић Пинтар, Елефтериос Алексакис, Габриела
Килианова, Ингрид Славец-Градишник, Петер Славковски, Софија Милорадовић,
Младена Прелић, Јелена Чворовић, Лада Стевановић, Љиљана Гавриловић,
Александра Павићевић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на V седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 30. јуна 2009. године на основу реферата академика
Гојка Суботића

БЕОГРАД 2009

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.rs

Рецензенти:
академик Гојко Суботић
др Олга Манојловић Пинтар
др Младена Прелић

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
Јелена Чворовић
Зоран Мидановић
аутори текстова

Коректор:
Марија Ђокић

Техничка припрема:
Љиљана Гавриловић

Корице:
Ирена Степанчић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Радови сарадника ЕИ САНУ у овом Зборнику су са пројеката: 147020, 147021 и 147023, које у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

Штампање публикације финансирано је из средстава Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Садржај Summary

Александра Павићевић, <i>Уместо увода: живот прошлог у садашњем</i>	9
---	---

Споменици

Радост Иванова, <i>Паметниците – памет, култ или забрава</i>	15
Radost Ivanova, <i>Monuments – Reminiscence, Cult or Oblivion</i>	21
Тања Лазић, <i>Споменик краљу Петру I Карађорђевићу</i>	23
Tanja Lazić, <i>A Monument Dedicated to King Petar I Karadjordjevic in Bijeljina, 1937-1993.</i>	35
Макс Бергхолц, <i>Свештеник, спомен плоча и борба за сећање на пале борце у једном селу у Србији 1955-1961</i>	37
Max Bergholz, <i>A priest, Memorial Stone and Memories on Killed Soldiers in a Village of Serbia</i>	46
Александра Павићевић, <i>Споменици и/или гробови – Сећање на смрт и/или декорација</i>	47
Aleksandra Pavićević, <i>Monuments and/or Graves: Reminiscences of Death or Decoration</i>	60

Спомен паркови, музејски комплекси и целине

Станка Јанева, <i>За паметниците в паркова</i>	63
Stanka Janeva, <i>On Monuments in Parks</i>	74
Драгана Лазаревић Илић, <i>Бранковина, време и људи</i>	75
Dragana Lazarević Ilić, <i>Brankovina, an Era and People</i>	85
Гордана В. Рајић, <i>Руралне целине у ваљевском крају као памћење и сећање</i>	87
Gordana V. Rajić, <i>Rural Entities in Valjevo Region as Recollection and Memory</i>	93
Живка Ромелић, <i>Слободиште – значење и поруке</i>	95
Živka Romelić, <i>Slobodište – Meanings and Messages</i>	100
Лада Стевановић, <i>Реконструкција сећања, конструкција памћења, Кућа цвећа и Музеј историје Југославије</i>	101

Lada Stevanović, <i>Reconstruction of Reminiscence, Construction of Memory. Tito's Memorial House and Historical Museum of Yugoslavia</i>	116
Весна Марјановић, <i>Антропологија историјске стварности у Документационом центру националсоцијалистичке партије у Нирнбергу (Баварска, Немачка)</i>	117
Vesna Marjanović, <i>Anthropology of Historical Reality in Documentation Centre of National-Socialistic Party in Nurnberg, Germany</i>	131
Игор Степанчић, <i>Естетика садржаја историјских чињеница – уметност презентације наслеђа</i>	133
Igor Stepančić, <i>Esthetic Contents in Historical Facts – an Art of Heritage Presentation</i>	140
Секуларни и религијски простор	
Срђан Радовић, <i>Градски простори од места до неместа, и vice versa: случај београдског Старог сајмишта</i>	145
Srđan Radović, <i>City Locations from Place to – No-Place and Vice Versa: a case of the Belgrade's Staro Sajmiste</i>	160
Драгомир Бончић, <i>Поглед на прошлост Београдског универзитета после Другог светског рата – стварање нове традиције</i>	161
Dragomir Bondžić, <i>A Postwar Perception of History of the Belgrade University: Inventing a New Tradition</i>	174
Милина Ивановић-Баришић, <i>Наслеђе Авале</i>	175
Milina Ivanović Barišić, <i>The Heritage of the Avala Mountain</i>	184
Гордана Благојевић, <i>Места ходочашића: српска војничка гробља у Грчкој</i>	185
Gordana Blagojević, <i>Places of Pilgrimage: Serbian Soldiers' Cemeteries in Greece</i>	189
Ненад Лајбеншпергер, <i>Српство, југословенство и локалпатриотизам приликом подизања спомен костурница на Мачковом камену и у Крупњу</i>	191
Nenad Lajbenšperger, <i>Serbian, Yugoslavian and Local Patriotism during Foundation of Memorial Church in Mackov Kamen and Krupanj</i>	199
Жарко Лековић, <i>Манастири у Дробњаку</i>	201
Žarko Leković, <i>Monasteries in Drobnijak</i>	211

Манифестације

- Дајана Ђедовић, *Знаменито место Тршић као простор одржавања годишњег ритуала евокације – Вукови сабори 70-тих година 20. века, друштвена ситуација и први републички одбор Вукових сабора* 215
- Daјana Ђedović, *The Memorable Location of Trsic: a Space of Annual Ritual of Evocation. Vuk' Assemblies During the 1970's.* 228
- Јована Диковић, *Политичка инструментализација Вукових сабора од 1987. до 2005. године* 231
- Jovana Diković, *Political Instrumentalisation of "Vukovski Sabori" Manifestations from 1987-2005* 249

Хроника

- Срђан Радовић, *Интезивирање делатности и заседање Скупштине Етнолошког и антрополошког друштва Србије* 251

Прикази

- Александра Павићевић, *Незаобилазна литература* 255

Гордана Благојевић

Етнографски институт САНУ
blagojevicgordana@yahoo.com

Места ходочашћа: српска војничка гробља у Грчкој*

Током Првог светског рата српска војска је на територији Грчке оформила многа војничка гробља. Најпознатија су Зејтинлик (Солун) и Костурница на острву Виду, тј. *Плава гробница* у водама Јонског мора. То су историјски споменици које сваке године посети више хиљада Срба. Осим неоспорне уметничке, ови маузолеји за своје посетиоце имају и друге вредности. У овом раду разматрају се функције и значај које та гробља имају у животу савремених Срба на колективном и индивидуалном нивоу.

Српска војничка гробља налазе се у око 30 земаља широм Европе и северне Африке.¹ Током Првог светског рата српска војска је на територији Грчке формирала многа војничка гробља. Најпознатија су Зејтинлик (Солун) и Костурница на острву Виду, тј. *Плава гробница* у водама Јонског мора.

Кључне речи:

српска војничка гробља, Грчка, ходочашће, етнички идентитет

По завршетку рата, на иницијативу Удружења српских ратника, посмртни остаци ратника изгинулих на Солунском фронту и сахрањених у зони борбених дејстава ексхумирани су, пренети и сахрањени на Зејтинлику.² Грчка влада сагласила се са том иницијативом и бесплатно уступила земљиште. Све савезничке владе преузеле су обавезу да прикупе посмртне остатке својих ратника и уреде свој део гробља. На Зејтинлику су, поред Српског војничког гробља, уређена гробља за изгинуле ратнике свих

* Овај текст је резултат рада у оквиру Пројекта 147023, који финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

¹ <http://www.danas.co.yu/20050518/terazije1.html>

² Детаљан преглед библиографије о Солунском фронту у српској и југословенској историографији види у: Milan Ristović, *The Macedonian (Salonica) Front in Serbian and Yugoslav Historiography*, The Salonica Theatre of Operations and the Outcome of Great War, Thessaloniki 2005, 436-446.

савезничких земаља чије су се војске бориле на Солунском фронту. Међутим, Грчка је посмртне остатке својих ратника сахранила на другом месту. Споменички комплекс свих савезничких војничких гробаља изграђен је у духу верских и националних симбола сахрањених ратника. По том принципу, Српско и Руско војничко гробље уређени су у духу православног хришћанства.³

Српско војничко гробље представља један од најоригиналнијих и најлепших српских сакралних споменика у иностранству. У његов састав улазе маузолеј са криптом, грађен у модернизованом српсковизантијском стилу (са нишама за смештај 5.580 посмртних остатака) и појединачни гробови на отвореном простору око маузолеја (1.440 гробних места). На предњој страни фасаде налази се мозаична икона Светог Архангела Михаила – заштитника ратника. Капелом доминира велики полијелеј од испалених топовских чаура на Солунском фронту, чија маса прелази 200 килограма. На столу у средини крипте налазе се поклони појединаца и установа (фотографије погинулих, грумени земље донети из њиховог родног краја, цедуљице са порукама, крстови, путири и сл.). У посебно израђену стаклену урну усута је земља узета испод споменика Незнаком јунаку на Авали, коју су донели чланови удружења носилаца Албанске споменице. Око гробља су посађени чемпреси из манастира Хиландара.⁴

Посебну улогу за одржавање гробља има чувар Ђорђе Михаиловић. Он предано и са пуно ентузијазма обавља овај посао преко педесет година: посетиоцима свакодневно говори о јунаштву и жртвама српских ратника и њихових савезника у борбама за ослобођење у Првом светском рату. Први чувар гробља био је Саво Михаиловић. Заједно са својим сином Ђуром био је добровољац из Боке Которске. Ђуро је од оца преузео посао чувара гробља, а њега је на тој дужности заменио његов син, поменути Ђорђе Михаиловић.⁵

Српска војска се у Првом светском рату, након Албанске голготе, искрцала на острво Крф (Грчка). На мало острво Видо, прекопута Крфа, пребачене су јануара 1916. године моравска, пиротска и чачанска војна болница. Ту је било неколико хиљада *живих мртваца*, регрута оболелих од дизентерије, тифуса, упале плућа и глади. На острву није било шатора, људи су лежали на голој земљи, а по њима је данима падала ледена киша. Умрли српски војници су у прво време сахрањивани у плитким гробовима на каменитој обали Вида (1200 гробова). Када су почели масовно да умиру, чамцима су превожени и потапани у воде Јонског мора, у тзв. *Плаву гробницу*.

³ О Зејтинлику видети: Р. Опачић, *Zejtinlik – srpsko vojničko groblje u Solunu*, Beograd 1978; М. Sokolović, *Zejtinlik – srpsko vojničko groblje u Solunu*, Beograd 1986; Р. Опачић, *Solunski front – Zejtinlik*, Beograd 2004.

⁴ www.sr.wikipedia.org/sr-el/Српско_војничко_гробље_на_Зејтинлику

⁵ Г. Благојевић, *Срби у Грчкој у 20. веку: трансформација идентитета*, Докторска дисертација одбрањена 2007. године, Библиотека одељења за Етнологију и антропологију, Филозофски факултет у Београду.

Сматра се да је на Виду и у *Плавој гробници* сахрањено преко 10.000 српских војника и регрута. То је највећа српска војничка гробница ван Србије. На Виду је тридесетих година 20. века подигнут маузолеј – костурница, у који су смештене кости српских војника сахрањених на Виду 1916. године и из војничких гробаља осам логора српске војске са Крфа. На острву Крфу било је оформљено 28 војничких гробаља. У Ахилеону се налазило српско официрско гробље. Умрле избеглице сахрањиване су на градском и сеоским гробљима.⁶ У селу Агиос Матеос на Крфу подигнут је споменик мештанину Јанису Јанулису, који није орао своју њиву у којој су почивале кости српских војника. То је оставио у аманет и својим потомцима. На споменику је запис: *Προς το τέκνο των ενδόξων Ελλήνων – Ευγνώμων ο λαός της Σερβίας* (Потомку славних Јелина – захвалан народ Србије).⁷

За разлику од већине, ова гробља не представљају места на којима се обављају само званичне комеморативне светковине. У циљу одређивања места које ови споменици имају у животу савремених Срба, спровела сам истраживање међу припадницима разних удружења, који их периодично посећују. Тако, на пример, српски планинари сваке године средином јуна одржавају тзв. *планинарску даћу* по српском обичају испред маузолеја на острву Видо. У повратку са Вида, брод са планинарима застане да би они минутом ћутања одали пошту својим прецима у Јонском мору. У знак захвалности спуштају у море лаворов венац донет из Београда. Затим рецитију стихове песника Милутина Бојића *Стојте галије царске!* и певају песму *Тамо далеко*. Планинари кажу да осећају тугу, понос и захвалност својим прецима што су своје младе животе дали за отаџбину Србију.⁸

Треба поменути још једну манифестацију која траје већ деценију – *Видовдански маратон за мир*. Трка креће из Србије, а циљ је Зејтинлик, где учесници одају пошту српским ратницима страдалим у свим ратовима за отаџбину. Наиме, по завршетку бомбардовања 1999. године група ентузијаста одлучила је да организује трку која ће повезати разорена места. Идеја је била да маратон крене из Новог Сада а заврши се у Солуну, на Српском војничком спомен гробљу – Зејтинлику. Прву трку истрчао је само један тркач, који је дочекан срдечно и са одобравањем. Изузетна подршка у Грчкој подстакла је српске спортисте да трку организују сваке године. Тако је настао атлетски клуб „Маратон мира – Видовдан 99“. Трка се одржава из године у годину са све већим одзивом. Основни циљ ове манифестације је да порукама мира повеже простор и људе овог региона. Истовремено, то је својеврсна промоција атлетског спорта. Клуб „Маратон мира – Видовдан 99“ члан је Атлетског савеза Србије, Атлетског савеза Београда и Савеза спортова Новог Београда. Манифестација има јаку подршку званичних институција, многих организација и фирми, као и људи добре воље. Одвија се под

⁶ www.sr.wikipedia.org/sr-el/Плава_гробница

⁷ *Политика*, 4. јул 2005, 18.

⁸ Исто.

покровитељством Министарства омладине и спорта Републике Србије, Команде ваздухопловних снага и противваздушне одбране (ПВО) Земун, Градског секретаријата за спорт и омладину и Општине Нови Београд. Генерални медијски спонзор је РТС.⁹

Међународни хуманитарни Маратон за мир под мотом „Трчимо за мир на Балкану – трчимо за радостан осмех деце“ полази сваке године на Видовдан (28. јуна) из Новог Сада, са Кеја жртва фашизма. Следи долазак у Батајницу и полагање цвећа у знак сећања на Милицу Ракић. Сутрадан се трка наставља испред Дома ваздухопловства код Градског парка у Земуну. Етапна места су: Нови Сад, Београд, Смедерево, Крагујевац, Варварин, Крушевац, Алексинац, Ниш, Лесковац, Сурдулица, Владичин Хан, Врање, Скопље, Солун. У циљу чувања сећања на невино настрадалу децу, од 2000. године деоницу маратона од Крагујевца до Варварина трајно су посветили деци – жртвама агресије, назвавши је *По један километар за осамдесет једно настрадало дете*. У Варварину одлазе на мост и полагају цвеће на спомен обележје за децу – жртве агресије. У свим градовима кроз које маратон пролази организује се богат спортски и културно-уметнички програм, дружење са домаћинима, полагање цвећа на локална спомен обележја. Маратон прати велики број медија и у свим местима организују се конференције за штампу. Учесници маратона, након посете Конзулату Србије у Солуну, одлазе на циљ – Српско војничко спомен гробље Зејтинлик. Ту следи полагање цвећа и одавање поште свим борцима палим за слободу Србије у свим предходним ратовима. Уобичајено је да се након официјелног дела маратона посети манастир Хиландар. Маратон је 2006. године стигао на Крф и острво Видо и до Плаве гробнице. У маратону учествују атлетичари из Србије, Босне и Херцеговине, Македоније, Словеније, Грчке, Бугарске, Русије, као и представници МУП-а и Војске Републике Србије. Ова манифестација има ширу хуману поруку. На сајту атлетског клуба „Маратон мира – Видовдан 99“ стоји:

„трчимо за мир на Балкану, а да се страхоте рата не би више никада и нигде поновиле. Опростили смо, али не смемо заборавити као што у цивилизованом свету нису заборављени Хирошима и Нагасаки, већ су постали симболом страха које се не смеју поновити. Трчећи за мир на Балкану, трчимо за мир у свету, да се више никада не догоди 11. септембар, 11. март али ни 17. март.“

Учесници маратона својим учешћем показују да цене мир, слободу и жртве својих предака палих за те циљеве.¹⁰

⁹ www.maraton-mira.cilj.org

¹⁰ www.maraton-mira.cilj.org

Функција и значај ових гробаља у животу савремених Срба могу се видети на колективном и индивидуалном нивоу. Осим што су надахнуће за многа уметничка и књижевна дела, ови историјски споменици својеврсна су места ходочашћа. Сва су обележја на њима у православном духу. Сваке године их групно или појединачно посети више хиљада Срба. На ова гробаља долазе угледни званичници, али и туристи, ђачке екскурзије, чланови различитих удружења. Посетиоци ових гробаља изражавају своју повезаност са прецима који су страдали за Србију. На тај начин, ова гробаља имају велики значај за очување етничког идентитета. Међутим, манифестације које се организују у вези са овим спомен-местима имају и ширу хуману поруку, као, на пример, „Маратон мира – Видовдан 99“, који повезује атлетичаре балканских и других земаља.

Gordana Blagojević

Places of Pilgrimage: Serbian Soldiers' Cemeteries in Greece

During WW I many Serbian soldiers' cemeteries were made in Greece. The well known are Zeytinlik (Thessaloniki) and Kosturnica on the island of Vido, that is, Blue cemetery in the water on Ionic Sea. These are historic monuments, visited by many thousands of Serbs each year. Except for their artistic values, these places are held to have other values for the visitors. This paper discusses functions and meanings these cemeteries have in everyday life of the contemporary Serbs on collective and individual plans.

Key words:

Serbian soldiers' cemeteries, Greece, pilgrimage, ethnic identity

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497)(082)
316.7:725.94(497)(082)

СПОМЕН места - историја - сећања / уредник
Александра Павићевић. - Београд : Етнографски
институт САНУ, 2009 (Београд : Академска издања). -
258 стр. : илустр. ; 24 см. - (Зборник / САНУ,
Етнографски институт ; 26) Радови на срп. и буг. језику.
- Тираж 500. - Стр. 9-11: Уместо увода : живот прошлог
у времену садашњем / Александра Павићевић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7587-053-1

1. Павићевић, Александра [уредник] [аутор додатног
текста]

- а) Споменици културе - Балканске државе - Зборници
- б) Култура сећања - Балканске државе - Зборници

COBISS.SR-ID 168855052